

Användning av video för tillsyn inom äldreården

Ny teknik har möjliggjort enkel och kostnadseffektiv fjärrtillsyn av brukare i ordinärt eller särskilt boende med hjälp av video. På samma gång som den nya tekniken skapar möjligheter så uppstår också ett antal legala och etiska frågor. Detta dokument reder först ut det legala området, därefter etiska aspekter och lägger slutligen fram rekommendationer hur man utnyttjar tekniken på bästa sätt.

Verkligheten och behovet

Det finns idag ett begrepp inom äldreården som heter *tillsyn* och som kort innebär att man "tittar till" en vårdtagare för att säkerställa att personen mår väl, och för att vidta åtgärder om så inte är fallet. Tillsyn kan ske på en mängd sätt, t.ex. med telefon, s.k. telefontillsyn, personligen på natten, s.k. natttillsyn. Vårdtagaren i fråga behöver inte vara medveten om själva tillsynsbesöket men är medveten om att tillsyn utförs som service då tillsyn alltid är biståndsbeslut. I praktiken innebär ett tillsynsbesök att "glänta på dörren på ett äldreboende" eller åka ut till någons bostad, smyga in och titta till denne i sovrummet. Tillsyn skapar trygghet för vårdtagare och deras anhöriga. Negativa aspekter som ofta tas upp i samband, främst med natttillsyn, är att vårdtagaren kan bli "störd" av själva tillsynsbesöket vilket kan resultera i störd nattsömn eller fallolyckor på grund av toalettbesök efter ett tillsynsbesök. Vidare påpekar utförande personal inte sällan arbetsmiljöriskaspekterna, främst med natttillsyn, i form av olyckor, väder eller överfall.

Vad är fjärrtillsyn

Fjärrtillsyn möjliggör för vårdgivare att på olika sätt utföra tillsyn utan att fysiskt vara på plats. Detta kan t.ex. ske med en dator från en larmcentral, med vilken man kan få en direktsänd bild, med eller utan ljud, från vårdtagarens bostad. Vidare behöver inte vårdtagaren vara medveten om att denne just nu är utsatt för tillsyn. Fjärrtillsyn är relativt etablerat i ett flertal länder och ofta sammankopplat med andra typer av övervaknings och larmsystem.

Den legala sidan

Det är idag tydligt reglerat hur övervakning av allmän plats får gå till¹ i lagen om allmän övervakning. Lag om allmän kameraövervakning omfattar övervakning av plats dit allmänheten har tillträde. Tillstånd till övervakning meddelas av Länsstyrelsen.

Vidare finns även personuppgiftslagen, PUL. Bilder av personer som kan identifieras är personuppgifter som regleras av PUL. Enligt PUL krävs inte tillstånd för kameraövervakning, men det material som samlas in måste behandlas i enlighet med lagens krav.

Övervakning får bara ske för särskilda, uttryckligt angivna och berättigade ändamål och uppgifterna får inte användas i något annat syfte. Personuppgifterna får heller inte sparas längre än nödvändigt. Om övervakningen har som syfte att förebygga olyckor och brott rekommenderar Datainspektionen att

uppgifterna gallras varje vecka. Ljud- och bildupptagningar som sparas på ett sådant sätt att man inte på ett enkelt sätt kan söka i materialet och sammanställa uppgifter omfattas inte av PUL på annat sätt än att övervakningen inte får vara kränkande och att säkerhetsnivån måste vara tillfredsställande. Med tillfredsställande säkerhet menas dels att skydda uppgifterna så att ingen obehörig får tag på dem och dels att se till att så få personer som möjligt har tillstånd att titta på uppgifterna.

Utgångspunkten i PUL är att personuppgifter bara får behandlas om den registrerade ger sitt samtycke. I vissa fall får dock personuppgifter behandlas även utan samtycke, efter en så kallad intresseavvägning. Kameraövervakningen är tillåten utan samtycke om syftet med den väger tyngre än ingreppet i den enskildes integritet. Vid värderingen får man ta hänsyn till ändamålet, verksamhetens natur, vilka som har tillgång till uppgifterna och hur länge dessa sparas. Ytterligare faktorer av betydelse är vilken information de anställda har fått och vilket område kameran övervakar.

Det krävs ingen överenskommelse med facket för att införa kameraövervakning, men övervakningen ska förhandlas enligt MBL 11 §, alltså på arbetsgivarens initiativ innan beslut fattas. Däremot är en överenskommelse med facket, som framgår av Datainspektionens beslut, en faktor bland flera i bedömningen av om övervakningen är kränkande för den personliga integriteten eller inte.²

Utöver Lagen om allmän kameraövervakning samt PUL finns även relevant lagstöd i Socialtjänstlagen (SoL) Det framgår i SoL att "omsorg utformas utifrån behov, förutsättningar och önskemål"³. Dvs ett tydligt fokus på individuella lösningar som man medvetet valt. Passar övervakning in på ovan, dvs ett individuellt behov, snarare skall övervakning erbjudas. Det finns förslag till förändringar av socialtjänstlagen med betoning på demensvården där utredaren just pekar på utmaningarna kring brukarens förståelse och medvetenhet om den faktiska övervakningen och där det bedöms tveksamt att övervaka personer som inte är medvetna om att de blir övervakade.⁴ Används övervakning på särskilt boende tillkommer även hälso och sjukvårdslagen (HSL) som bland annat innehåller bestämmelser om att vården ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet för att tillgodose patientens behov av trygghet i vård och behandling.

Den etiska sidan

Fjärrtillsyn med bild – övervakning, för med sig en mängd fördelar för både vårdgivare och vårdtagare men väcker samtidigt ett antal etiska frågor. Är en demenssjuk vårdtagare medveten om att denna står under övervakning? Är anhöriga

² transportgruppen

³ SoL 2006:100

⁴ SOU:2006 Regler för skydd och rättssäkerhet för personer med demenssjukdom

¹ SFS 1998:50

det? Är personal det? Behövs ständig övervakning verkligen?
Kan man lita till tekniken eller blir det en falsk trygghet?⁵

Kameraövervakning är en särskilt integritetskänslig form av personuppgiftsbehandling. För att en sådan övervakning ska vara laglig krävs att det finns starka skäl och att man gjort en noggrann bedömning av om dessa skäl väger tyngre än de övervakades intresse av skydd för den personliga integriteten.⁶

Reflektioner

Det finns relativt god vägledning både i lagen och i praktiska etiska principer kring införande av fjärrtillsyn.

Det torde vara uppenbart för envar att tillsyn, oavsett hur den utförs, är samma sak som övervakning och att man därför måste göra samma etiska ställningstagande.

Man kan också konstatera att man redan idag med nattliga tillsynsbesök, fjärrövervakade fallsensorer, mattlarm, sänglarm, dörrlarm mm. har en hel del lösningar som övervakar vårdtagare och utmanar deras integritet. Ett nästa steg med att även överföra en bild ligger därför inte långt bort.

Grundfrågeställningen rent etiskt kring tillsyn handlar om att utgå från ett i grunden individuellt behov, trygghet, och sedan skapa denna trygghet med de lösningar som passar individen, med minimal inskränkning på den personliga integriteten.

Grundprincipen rent legalt är att i möjligaste mån göra den övervakade medveten om att denne kan stå under övervakning. Detta gäller vårdtagare likväl som personal och anhöriga.

Det allmänna synsättet inom hemtjänsten är idag att individualisera lösningar så att dessa passar varje brukares behov väl snarare än att använda få standardiserade lösningar⁷.

Rekommendation

Då fjärrtillsyn kan föra med sig en mängd fördelar för samtliga parter bör fjärrtillsyn erbjudas till vårdtagare som har behov av tillsyn och som själva kan förstå vad tillsyn innebär, både dess fördelar och nackdelar.

D.v.s. det skall alltid vara ett frivilligt beslut⁸ och brukaren skall alltid kunna tacka nej, samt ha möjlighet att avsluta tjänsten. Överenskommelsen bör vara skriftlig.

Platsen där fjärrtillsyn utförs bör förses med väl synlig dekal så att det är tydligt för besökare, privata likväl som hemtjänstens personal om att denna plats står under någon form av fjärrtillsyn. Vidare bör man kunna veta när övervakning sker eller kan ske.

Ett införandes möjliga risker bör även begränsas så mycket det är möjligt så att fjärrtillsynen kan ske och sker enbart i de sammanhang det är nödvändigt och enbart av dem som har behörighet därtill⁹. Informationen bör enbart sparas om särskilda skäl föreligger. Varje fjärrtillsynstillfälle bör även loggas. Här finns det idag en mängd tekniska möjligheter.

Slutligen bör man med fördel jobba med den etablerade principen - passiva larm, dvs. inte att någon proaktivt "tittar till" utan snarare att man reagerar på onormala mönster som triggar larm och därefter tittar till. Detta upplevs generellt som mycket mindre integritetskränkande av vårdtagare.

⁵ Socialsyrelsens etiska råd genom Elisabet Svedberg, Socialstyrelsen till myJoyce angående Nattfrid 2010-10-20

⁶ Göran Gråslund, generaldirektör för datainspektionen

⁷ SOU 2006:110

⁸ Socialsyrelsens etiska råd genom Elisabet Svedberg, Socialstyrelsen till myJoyce angående Nattfrid 2010-10-20

⁹ Socialsyrelsens etiska råd genom Elisabet Svedberg, Socialstyrelsen till myJoyce angående Nattfrid 2010-10-20